

DOÇ. DR. HATİCE ŞİRİN USER'İN BAŞLANGICINDAN GÜNÜMÜZE TÜRK YAZI SİSTEMLERİ ADLI ESERİ ÜZERİNE

Abdullah MERT*

Tarih boyunca çeşitli alfabelerle dillerini kaydeden Türkler için dünyanın en fazla alfabe değiştiren ya da değiştirmek zorunda kalan milletlerden biridir demek yanlış olmasa gerek. Bilindiği gibi kendilerine ait yazıları olan ilk Türk topluluğu Köktürklerdir, ancak arkeolojik araştırmalar ve özellikle de Çin kaynaklarında geçen Türklerle ilgili bilgiler VII. yüzyıldan önce de Türklerin yazılarının olduğunu göstermektedir. Köktürk, Uygur, Arap, Latin ve Kiril alfabeleri bilinen tarih süreci içerisinde Türklerin en geniş ölçüde kullandıkları alfabelerdir; ancak Kiril alfabesi Türkler tarafından seçilen değil, hakim güç tarafından Türklere seçtirilen alfabe olması yönüyle diğerlerinden ayrılır.

Eserin Ön Kapak Görüntüsü

* Arş. Gör.; Necmettin Erbakan Üniversitesi, SBBF, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, amert@konya.edu.tr.

Hatice Şirin User *Başlangıcından Günümüze Türk Yazı Sistemleri* adlı çalışmasıyla Türklerin dillerini kaydettikleri ilk yazı sisteminden bugüne hangi alfabeleri, ne tür gerekçelerle kullandıklarını ortaya koymuştur. Türklerin kullandığı alfabeleri ayrı ayrı bölümler halinde ele almış, alfabelerin kökenlerine, kökenleriyle ilgili tartışmalara, kullanılma sürelerine, yayılma alanlarına ve kısaca imla kurallarına değinmiştir.

Eser; *Giriş, Eski Çağ'dan Yeni Çağ'a Türk Yazı Sistemleri ve Yakın Çağ'da Türk Yazı Sistemleri* olmak üzere üç ana bölümden oluşmaktadır.

Yazar, *Giriş* (s. 13 - 23) bölümünde *Yazının Doğuşu ve Gelişmesi* başlığı altında yazının doğuşuna dair dünya tarihinde yer alan inanışlara ve nasıl doğmuş olabileceğine dair görüşlere yer vermiştir:

“Eski Mısırlılar, yazının kökenini tanrı Tot (Thoth) veya tanrıça İsis'e bağlamıştır. Babil'de Narduk'un oğlu tanrı Nebu, antik İbrabi geleneğinde Musa, Yunan mitolojisinde Hermes yazının mucidi olarak bilinirler” (User, 2015: 13).

Eserin bu bölümünde yazının eski uygarlıklarda insanlara saygın ve yüksek bir mevki sağladığından, halka inmesinin ticaret ve din vasıtasıyla gerçekleşebildiğinden, nitekim *alfabe yazısının* en eski örneklerinin MÖ 1700 - 1330 arasında dört ilahi kitap dininin doğduğu topraklarda bulunduğu bahsedilmektedir.

Bu inanışlara ilaveten yazar, *resim yazısı, fikir yazısı (ideogram)* gibi ilk yazı sistemlerine değinmiş, *fonetik yazı, hece yazısı ve alfabe yazısı* gibi kavramları da açıklanmıştır.

Yazar, *Eski Çağ'dan Yeni Çağ'a Türk Yazı Sistemleri* (s. 24 - 81) bölümünde *Köktürk Yazısı* (s. 25 - 39), *Mani Alfabetesi* (s. 39 - 44), *Soğut Alfabetesi* (s. 44 - 49), *Uygur Alfabetesi* (s. 49 - 59), *Brahmi Yazısı* (s. 59 - 63), *Tibet Yazısı* (s. 64 - 69), *Süryani Alfabetesi* (s. 69 - 77), *İbrani Alfabetesi* (s. 77 - 81) gibi Eski Türkçenin kaydedildiği yazı sistemlerini ele alarak bu yazı sistemlerinin seçilmesinin arka planında yatan gerekçeleri ortaya koymuş, bu alfabelerin Türkçenin ses sistemiyle uyum sağlayıp sağlayamadıklarını tartışmıştır. Ayrıca bu yazı sistemlerinin hangi coğrafyaya yayıldıkları, ne kadar süre kullanıldıkları ve hangi kökenden geldikleri hakkında da bilgiler vermiştir.

Bu bölümde özellikle Köktürk yazı sistemi üzerinde detaylıca durulmuş, Köktürk yazısının kökenine dair ileri sürülen tezler değinilmiştir. Söz konusu tezler bu alfabenin çeşitli milletlerin alfabelerinden geliştirilmiş olduğu etrafında yoğunlaşmaktadır. Bu konuda Aristov ve Mallitskiy'nin Köktürk alfabetesinin kökenini Türk tamgalarına dayandıran görüşleri dikkat çekicidir.

Yazar, *Yakın Çağ'da Türk Yazı Sistemleri* (s. 82 - 387) bölümünde *Grek, Arap, Kiril* ve *Latin* alfabelerini ele almıştır.

Grek Alfabeti (s. 82 - 90) başlığı altında verilen bilgilerden Türkçenin Grek alfabesi ile ilk defa 16. yüzyılda kaydedildiğini öğreniyoruz. Yazar, Anadolu'da yaşayan Hristiyanlığın Ortodoks mezhebine mensup olan Karamanlı Türklerinin kökeni hakkındaki tartışmaları değerlendirmiş, bu topluluğun Selçuklulardan önceki bir dönemde Bizanslıların iskân ettikleri Türkler olduğunu ve zamanla Hristiyanlaştıklarını belirtmiştir.

Şirin User, Karamanlı Türklerinin Grek alfabesiyle 18. yüzyıldan 20. yüzyılın ilk yarısında gerçekleşen mübadeleye kadar çok sayıda metin vücuda getirmiş olduklarını belirtmiş, söz konusu eserlerden bazılarına değinmiş ve bölümün son kısmında Grek alfabesinin kökeni hakkında bilgi vermiştir.

Arap Alfabeti (s. 90 - 141) bölümünde yazar, İslamiyetin Türkler arasında yayılma yollarını kısaca açıklamış, Arap alfabesinin kökenine dair görüşlere değinmiş ve Arap yazısının *Kufî* ve *Nesih* türlerinin gelişme süreçleri hakkında bilgi vermiştir. Nesih türünden İranlı hattatlarca *talik*, Osmanlı hattatlarınca *rika* ve *divanî* türlerinin geliştirildiğini belirtmiştir. Bu bölümde özellikle Burini, Reşidüddin, Tayyib es - Serahsi gibi aydınların yaşadıkları dönemlerde Arap yazısının ünlüleri göstermedeki yetersizliği konusunda yaptıkları eleştiriler dikkat çekicidir.

Arap Alfabeti ve Türkler (s. 95 - 98) alt başlığı altında Türklerin Arap alfabesiyle tanışmalarına ve bu alfabeyi kendi dillerine uydurmak için ne tür reformlar yaptıklarına değinilmiştir. Şirin User, Türklerin Arap alfabesini dillerine uydurma konusundaki çabalarını zayıf ve cüzi olarak nitelendirip Türkler arasında ciddi anlamda alfabe reformu tartışmalarının 19. yüzyılın ikinci yarısında başladığını belirtmiştir.

1 Kasım 1928 yılında Latin alfabesinin kabulüne kadar süren reform tartışmaları eserde oldukça detaylı bir şekilde yer alır. “İlk olarak, Tanzimat Devri Osmanlı aydınlarından Ahmed Cevdet Paşa, Kavâid-i Osmaniye adlı eserinde Arap alfabesinde karşılığı bulunmayan Türkçe seslerin temsil edilmesi gerektiğini söyler” (User, 2015: 98). Osmanlı aydınının büyük bir kısmı alfabe değiştirmeye karşı çıkmış, alfabe ıslahını savunmuştur. Şirin User, Cumhuriyet döneminde Fuat köprülü, Zeki V. Togan, Ayaz İshaki gibi aydınların Latin alfabesinin kabulünü sakıncalı bulduklarına değinmiş, alfabe ıslahı konusunda Azerbaycanlı aydınların daha önde olduklarını ve nihayetinde 1922 yılında Türk dünyasında ilk olarak Azerbaycan'ın Latin alfabesini kullanıma soktuğunu belirtmiştir.

Doğu Türkistan (Uygur) Alfabeleri (s. 123 - 136) alt başlığı altında Doğu Türkistan Müslüman Uygurlarının kısa tarihine ve emperyalist Çin işgaline değinilmiş, Çin'in zorlamasıyla bir dönem Latin alfabesinin resmî olarak kabul edildiğine ancak halkın hiçbir zaman bu alfabeği benimsemediğine yer verilmiştir. Yazar, Çin'in 1976'da Arap alfabesini resmen kaldırdığını fakat halkın direnişiyile karşılaştığı için 1983'te tekrar resmen kabul etmek zorunda kaldığını belirmiştir. 1920'li yıllarda Doğu Türkistanlı aydınlar da Arap alfabesinin ıslah edilmesini tartışmışlardır; fakat bu hiçbir zaman Latin alfabesi talebine dönüşmemiştir.

Güney Azerbaycan - Arap Alfabeti (s. 137 - 141) alt başlığı altında Güney Azerbaycan Türklerinin basın ve yayın faaliyetleri hakkında bilgi verilmiştir. Yazar Güney Azerbaycan'ın alfabe reformu meselesini şu şekilde değerlendirmiştir:

“Güney Azerbaycanlılar, yaşadıkları ülkenin yazı sistemi dolayısıyla, yazıda devrim boyutunda bir değişikliği hiçbir zaman gündeme getirememişlerdir. Hatta yazı reformu bile çok uzun müddet İran topraklarında konuşulmamıştır; ancak son zamanlarda alfabenin yeniden yapılandırılması üzerine çeşitli çalışmalar yapılmıştır” (User, 2015: 141).

Kiril Alfabeti (s. 141 - 365) başlığı altında ilgili Türk devlet ve topluluklarının kullandıkları alfabelere yer verilmiştir. SSCB yönetimi, idaresi altındaki Türk topluluklarını Kiril alfabesini kabul etmeye mecbur bırakmıştır; ancak bu alfabe Arap alfabesi gibi SSCB'deki bütün Türk topluluklarını içine alan ortak bir alfabe olmamıştır. Çünkü bazı harflerin işaretledikleri sesler değiştirilerek her Türk topluluğu için farklı bir Kiril alfabesi oluşturulmuştur. Bu yöntemle yazı ortaklığı bir ölçüde ortadan kaldırılıp kültürel etkileşimin önüne geçilmeye çalışılmıştır.

Türk toplulukları bir asır içinde birkaç kez alfabe değiştirmek zorunda kalmalarından dolayı Şirin User, incelenen her alfabe altında bu Türk topluluklarına tekrar tekrar yer verilmesinin okuyucu açısından karışıklığa ve anlaşılmağıza yol açacağını ve çalışmadaki bütünlüğün dağılmasına neden olacağını ifade ederek SSCB topraklarındaki Türklerin yazılarını alfabe adlarıyla değil, *Çuvaş Alfabeleri*, *Yakut Alfabeleri*, *Altay Alfabeleri* gibi Türk devlet ve topluluklarının isimleriyle ele almıştır. İncelenen alfabeler şunlardır: *Çuvaş Alfabeleri* (s. 152 - 163), *Yakut Alfabeleri* (s. 163 - 172), *Altay Alfabeleri* (s. 173 - 181), *Hakas Alfabeleri* (s. 181 - 187), *Şor Alfabeleri* (s. 187 - 193), *Tuva Alfabeleri* (s. 193 - 200), *Gagavuz Alfabeleri* (s. 201 - 211), *Türkmen Alfabeleri* (s. 211 - 221), *Azerbaycan Alfabeleri* (s. 221 - 240), *Kırım Alfabeleri* (s. 240 - 250), *Nogay Alfabeleri* (s. 250 - 258), *Kumuk Alfabeleri* (s. 258 - 265), *Karaçay - Balkar Alfabeleri* (s. 266 - 274), *Karakalpak Alfabeleri* (s. 274 - 284), *Kazak Alfabeleri* (s. 284 - 299), *Sovyet - Uygur Alfabeleri* (s. 299 - 307), *Kırgız Alfabeleri* (s. 307 - 315), *Başkurt*

Alfabeleri (s. 315 - 327), *Tatar Alfabeleri* (s. 327 - 344), *Özbek Alfabeleri* (s. 345 - 365). Her başlık altında söz konusu Türk topluluğunun tarihlerine de kısaca değinilmiştir.

Son olarak *Latin Alfabeti* (s. 365 - 387) başlığı altında Latin alfabesinin kısa tarihine, Türkçenin Latin harfleriyle ilk defa ne zaman hangi eserde kaydedildiğine ve yabancıların yazdıkları birtakım gramer ve sözlük çalışmalarına değinilmiştir.

Yazar, alfabe değiştirme tartışmalarının başladığı zamandan Latin alfabesinin 1928 yılında kabulüne kadar geçen süreçte yapılan tartışmalar hakkında bilgi vermiştir. Ayrıca eserde Hidayet İsmail, İ. Necmi Dilmen gibi aydınların öneri olarak sundukları alfabe tabloları da yer almıştır. Yazar, Latin alfabesini “Türklerin kullandığı yazı sistemleri arasında, bir din - inanç sistemi veya diktatör bir rejim yoluyla seçilmemiş tek yazı türü” (User, 2015: 365) olarak değerlendirmiştir.

Kitap; *Kaynaklar, İnternet Kaynakları ve Dizin* bölümüyle son bulmuştur.

Şirin User, bu kıymetli çalışmasında Türklerin kullanmış oldukları tarihsel ve modern alfabeleri bir arada, sistemli bir şekilde ele almış ve Türkoloji’de benzeri mevcut olmayan bir eser vücuda getirmiştir. Ayrıca eserini sade ve anlaşılır bir üslupla kaleme alması, eserin hem uzmanlara hem de genel okura hitap etmesini sağlamıştır. Bu eserle önemli bir boşluğu doldurarak Türkoloji’ye önemli katkılar sağlayan Hatice Şirin User’e teşekkür eder, başarılı çalışmalarının devamını dileriz.

Kaynaklar

ŞİRİN USER, H. (2015). *Başlangıcından Günümüze Türk Yazı Sistemleri*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları.